

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ENERJİ YOKSULLUĞU ÜZERİNE

Prof. Dr. Seyhan ERDOĞDU
Ekonomist

GİRİŞ

Türkiye’de enerji sektöründeki özelleştirmeler enerji sektöründe etkinliğin azalması ve dışa bağımlılığın artmasına yol açarken, bu süreçte kamu müdahaleleri ve kaynak tahsisi uygulamaları ile özel tekelere büyük miktarlarda kaynak aktarılmıştır (Türkyılmaz, 2020). Bu politikalarla birlikte elektrik ve gaz fiyatları artmış, 10 yılı aşkın bir süredir Türkiye’nin gündemine enerji yoksulluğu sorunu da girmiştir. Akademik yazında ve politika metinlerinde Türkiye’deki enerji yoksulluğunun yapısal nedenleri, itici faktörleri ve göstergeleri yeterince tartışılmamış olsa da 2019 yılında sosyal yardım alanların tümü elektrik yoksulu kabul edilerek sosyal yardım sisteminde elektrik yardımlarına yer verilmeye başlanmıştır.

Bu yazımızda dünyada ve Türkiye’de enerji yoksulluğuna ilişkin bazı temel değinmeler yapacağız.

Birinci bölümde enerji yoksulluğu terimi ile ifade edilen enerjiye erişememe ve enerjiyi karşılayamama kavramları arasındaki tarihsel farka, ikinci bölümde enerji yoksulluğunun yapısal belirleyicilerine ve üçüncü bölümde Türkiye’de enerji yoksulluğuna ilişkin yazına ve uygulanan politikalara yer vereceğiz.

3.1 ENERJİ YOKSULLUĞU KAVRAMI: İKİ FARKLI GERÇEKLİĞE TEK TERİM

1970’li yıllardan günümüze kadar uzunca bir süre, akademik yazında ve politika belgelerinde, enerji yoksulluğu terimiyle gelişmekte olan ülkelerde halkın bir kesiminin başta elektrik olmak üzere çağdaş enerji ürünlerine *erişememe*, bu hizmetleri kullanım olanağına fiziki olarak sahip olamama hali yani enerji yoksunluğu ifade edilmiştir (Rahul Sharma ve Chan 2016). Bu anlamdaki bir enerji yoksulluğunun arkasındaki temel *itici unsurlar*, ekonomik yetersiz kalkınma ve işlevsel olmayan kurumlar olarak belirlenmiş, bu itici unsurların düşük seviyelerde elektrifikasyon ve diğer şebekeli enerji teminindeki eksikliklere yol açtığı tespiti yapılmıştır (UNDP 2011; World Bank Group, 2009). Bu eksiklikler sonucunda yemek pişirme, aydınlatma ve elektrikli ev aletleri için yeterli tesislere ve alan soğutma ve ısıtma gibi diğer hizmetlere erişim *eksikliğine* o yıllarda yoksunluk ve yoksulluk ayrımına gidilmeden enerji yoksulluğu denilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde enerjiye erişememenin sağlık, cinsiyet eşitsizliği, eğitim, yoksulluk ve genel olarak ekonomik kalkınma üzerindeki olumsuz etkileri ayrıntısıyla ele alınmış ve çözüm yolları, “modern” enerji yakıtlarına geçiş, elektrik şebekesinin genişletilmesine yatırım veya daha yakın dönemlerde de mikro ölçekli yenilenebilir enerji kaynaklarına destek olarak belirlenmiştir (Saghir, 2005).

Günümüzde de küresel Güney’de enerji yoksunluğu ile ilgili tartışmalar arz yönlü sorunlara ağırlık vermektedir. Yapılan çalışmalar daha çok enerji altyapısının yetersizliği bağlamında, yatırım ihtiyacına odaklanmakta ve enerji yoksunluğu, disiplinler arası kalkınma çalışmalarının konuları arasında ele alınmaktadır. Dünya Bankası da enerji politikalarında elektrik şebekesinin genişletilmesi ve kırsal

kesimlere ulaştırılmasına öncelik vermiş, yeterli kurumsal altyapıların ve finansal sermayenin bulunmayışı gerekçesiyle özel enerji yatırımlarının önündeki ekonomik, sosyal ve teknik engellerin kaldırılmasını, enerji piyasalarının liberalizasyonunu, mevcut kamusal enerji üretim ve dağıtım tesislerinin önce ayrıştırılmasını sonra da özelleştirilmesini savunmuştur (Sen vd., 2016). Günümüzde Güney'in enerji yoksunluğu konusunda mini şebekeler ve güneş ev sistemleri gibi şebeke dışı alternatifler de gündeme getirilmektedir (World Bank, 2020).

Başta Dünya Bankası olmak üzere Birleşmiş Milletlerin çeşitli kuruluş ve programları, günümüzde de enerji yoksulluğu kavramı altında aslında enerjiye erişememe sorunlarına yani enerji yoksunluğuna ağırlık vermekte ve özellikle elektrik enerjisine erişimin sağlanmasının yoksulluğu azaltıcı rolü üzerinde durmaktadırlar.

Önemli bir bölümü Afrika'da olmak üzere küresel Güney'in düşük gelirli ülkelerinde pek çok ailenin modern enerji ürünlerine yeterli veya hiç erişiminin olmaması 21. Yüzyılda da önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir (Bouzarovski ve Petrova, 2015). Uluslararası kuruluşların ve politika yapıcılarının uzun yıllardır Afrika, Asya ve Güney Amerika'da enerji altyapısının yetersizliği konusundaki çalışmaları ve politik vurgulamalarına rağmen, 2019 *Enerji İlerleme Raporu*'na göre hala dünyada 840 milyon insanın elektriğe ulaşımı yoktur (IEA, IRENA, UNSD, WB, WHO, 2019:1). Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içindeki 7. Hedef olan "2030 yılına kadar herkes için satın alınabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve çağdaş enerjiye erişimi sağlamak" hedefine rağmen, 2030 yılında dünya nüfusunun yüzde 8'ini teşkil eden 650 milyon kişi elektriksiz yaşamaya devam ediyor olacaktır. Enerji yoksunluğunun bir diğer biçimi de temiz yakıtlara ve pişirme teknolojilerine erişememe sorunudur. Gelişmekte olan ülkelerde yaklaşık 3 milyar kişinin temiz yakıtlara ve pişirme teknolojilerine erişememe veya bu teknolojileri karşılayamama sorunları vardır (IEA, IRENA, UNSD, WB, WHO, 2019: 1).¹

1990'lı yıllardan başlayarak gelişmiş merkez kapitalist ülkelerdeki yoksul hane halklarının, erişim sorunu olmadığı halde *enerjiyi mevcut gelir düzeyi ile karşılayamama* durumu ortaya çıkmış ve bu durum da *enerji yoksulluğu* terimi ile ifade edilmeye başlanmıştır. Bu tür bir enerji yoksulluğu ilk kez 1990'lı yıllarda İngiltere ve İrlanda'da evlerini ısıtamayan yoksul aileler için "yakıt yoksulluğu" kavramı altında gündeme gelmiştir (Boardman, 1991; Boardman 2012). Daha sonra enerjiyi karşılayamama bağlamındaki enerji yoksulluğu kavramı farklı içeriklerle özellikle Avrupa'da ama aynı zamanda Kuzey Amerika, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda'daki bilimsel ve politik tartışmalarla geniş bir coğrafyaya yayılmıştır (Bouzarovski, 2018)

Kavramsal açıdan bakıldığında *enerjiyi karşılayamama*, hane halkının ısıtma ve soğutma, aydınlatma, yemek pişirme, ev aletlerini ve bilgi teknolojilerini kullanma gibi temel sosyal ve maddi ihtiyaçları için gerekli olan *düzeyde ve kalitede* enerji ürünlerini², sahip olduğu gelir düzeyi ile satın alamaması durumunu ifade eder. Enerji yoksulluğu konusu bu biçimiyle gündeme gelince, nasıl ölçüleceği de özellikle Avrupa'da önemli bir tartışma konusu olmuştur (Thompson vd. 2017). Enerji yoksulluğunu ölç-

¹ Dünya Bankası verilerine göre Türkiye elektrik yoksunluğu olmayan ülkeler arasındadır. Temiz yakıt ve pişirme teknolojileri açısından Türkiye erişimin tam sağlandığı ülkeler arasında olmamakla birlikte nüfusun ne kadarının bu tür bir enerji yoksunluğu içinde olduğuna dair Dünya Bankası kaynaklarında yeterli veri mevcut değildir (IEA, IRENA, UNSD, WB, WHO, 2019: 57).

² Enerji ürünleri, Dünya Gümrük Örgütü'nün (HS) Uyumlaştırılmış Emtia Tanımlama ve Kodlama Sistemi ve Avrupa Birliği Kombine İsimlendirmesine göre doğal gaz, sıvılaştırılmış doğal gaz, sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), elektrik, ham petrol ve petrol ürünleri ve kömür ve diğer katı yakıtlardır. Kömür, odun kömürü, bitkisel atıklar, gübre, gazyağı ve odun, kirletici yakıtlar olarak elektrik ve gaz daha temiz yakıtlar olarak gruplanmaktadır (IEA, IRENA, UNSD, WB, WHO, 2019: 57).

meye yönelik yöntemler iki grupta toplanabilir. Miktar yöntemi belirli bir enerji miktarının tüketimini eşik olarak belirleyip hane halkının bu eşik altında enerji tüketimi gerçekleştirmesi durumunda enerji yoksulu sayıldığı yöntemdir. Ülkeler arasında hatta aynı ülke içindeki farklı hane halkları arasında enerji ihtiyaçları ve tüketim alışkanlıkları farklı olacağı için eşik olarak belirlenen miktarın standart bir ölçüt haline gelmesi tartışmalıdır. İkinci yöntem, hane halkının gelir ya da harcama düzeyinin belirli bir oranının ölçüt kabul edilmesi ve enerji harcamaları bu oranın üstünde olan hanelerin enerji yoksulu olarak nitelendirmesidir. Bir genel kavram olarak enerji yoksulluğu, elektrik yoksulluğu, yakıt yoksulluğu, doğal gaz yoksulluğu, su yoksulluğu şeklindeki özel kavramları da içerir. Bu tür bir enerji yoksulluğunun itici faktörleri, gelişmekte olan ülkelerdeki enerji yoksulluğunun itici faktörlerinden farklı olarak gelir yetersizliği, yüksek enerji fiyatları ve enerji verimliliği düşük konutlardır.

Son yıllarda özellikle 2008 krizinden sonra, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümünü kapsayacak biçimde enerji harcamalarını karşılayamama bağlamında bir enerji yoksulluğundan söz edilmeye başlanmıştır. Avrupa Birliği'nin politika belgelerinde enerji yoksulluğunun Birlik üyesi ülkeler için ortak bir sorun ve politika alanı olarak belirlenmesiyle enerji yoksulluğu, gelişmekte olan ülkelerdeki erişim sorunlarını ifade eden enerji yoksulluğundan ayrılmış ve İngiltere ve İrlanda'nın öne çıkardığı ısınma harcamalarının karşılanamaması sorununu ifade eden yakıt yoksulluğunu da içeren daha geniş bir kavram olarak yerleşmiştir (Thompson, 2015; Thomson ve Snell, 2016).

Bu ihtiyacın Dünya Bankası ve diğer ilgili uluslararası kuruluşların son dönemlerdeki yayınlarına da yansımaları ve bu yayınlarda da enerjinin "karşılabilirliği" kavramının kullanıldığını görüyoruz. Ancak Avrupa Birliği belgelerinde enerji yoksulluğu Birlik üyesi ülkelerin tümündeki enerjiyi karşılayamama sorunları için kullanılan bir kavram olsa da Dünya Bankası ve diğer bazı uluslararası kuruluşların belgelerinde enerjinin karşılanabilirliği sorunu ile kastedilen özellikle erişim açığı olan gelişmekte olan ülkelerdeki enerji yoksulluğudur (World Energy Council, 2006).

Örneğin 2015 yılında kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri içindeki 7. Hedef olan "2030 yılına kadar herkes için karşılanabilir, güvenilir, sürdürülebilir ve çağdaş enerjiye erişimi sağlamak" hedefi, başlığında "karşılabilir enerji" kavramını içerse de özü itibarıyla gelişmekte olan ülkelerdeki erişim sorunlarına odaklıdır. Ancak Dünya Bankası'nın diğer ilgili kuruluşlarla ortaklaşa çıkardığı *SDG'yi İzlemek: 2019 Enerji İlerleme* başlıklı son raporunda "hanelerin bağlantı sayısı artsa bile, güvenilirlik ve karşılanabilirlik birçok ülkede zorlayıcı unsurlar olmaya devam etmektedir" (IEA, IRENA, UNSD, WB, WHO, 2019: 3) sözleriyle "karşılabilirlik" sorununa da dikkat çekilmektedir. Yayında:

"Hizmetin karşılanabilirliği ve güvenilirliği: SDG hedefi 7.1, 2030 yılına kadar uygun fiyatlı, güvenilir ve modern enerji hizmetlerine evrensel erişim gerektirir. Elektrik tarifesi verilerini kullanarak, Dünya Bankası'nın Sürdürülebilir Enerji için Düzenleyici Göstergelerinin (RISE) 2018 basımı, temel, geçim düzeyi elektrik tüketiminin (30 kilovat saat [kWh] / ay) erişim açığı olan ülkelerin yarısında 285 milyon insanı temsil eden hane halklarının en yoksul % 40'ı için karşılanabilir olmadığını (aylık hane halkı gelirinin % 5'inden daha fazla olduğunu) ortaya koymaktadır. Erişim eksikliği olan ülkelerde yaşayan 400 milyondan fazla insan için ya da hane halklarının en yoksul % 40'ı için elektrik bağlantısı, bir aylık gelirlerinden daha fazlaya mal olmaktadır." (IEA, IRENA, UNSD, WB, WHO, 2019: 16.)

tespiti yapılmaktadır. Karşılabilirlik hedefi evrensel bir hedef olarak konulmakla birlikte konu erişim açığı olan ülkeler açısından ele alınmakta ve kapitalizmin merkez ve yarı çevre ülkelerindeki

neoliberal politikalar ve enerji sektöründeki piyasacı dönüşümle bağlantılı olan enerji yoksulluğu sorununa değinilmemektedir.

Oysa yoksul ailelerin enerji harcamalarını karşılayamamaları anlamında enerji yoksulluğu sorunu, Güney'de olduğu kadar Kuzey'de de aynı tarihsel gerçekliğin yani 1980 sonrasında esas olarak enerji piyasalarındaki ve işgücü piyasalarındaki neoliberal yapısal dönüşümün yarattığı küresel bir sorundur.

Günümüzde gerek bir kısım akademik yazında gerekse uluslararası kuruluşların belgelerinde enerjiye erişim ve enerjiyi karşılayamama şeklindeki iki farklı tarihsel gerçekliğin hala aynı enerji yoksulluğu kavramıyla ifade edildiği de görülmektedir (González-Eguino, 2015).

3.2 ENERJİ YOKSULLUĞUNUN ORTAYA ÇIKMASINA YOL AÇAN YAPISAL DÖNÜŞÜMLER

Enerji yoksulluğu Avrupa genelinde eşitsiz dağılım gösterse de Avrupa'daki her yedi haneden birinin enerji yoksulu olduğu söylenebilir (Intelligent Energy Europe, 2017). Sorunun önemi nedeniyle enerji yoksulluğunun Avrupa Birliği'nde, özellikle 2008 krizinden sonra akademik ve politik açıdan yaygın bir tartışma konusu olduğu görülmektedir (ASSIST, 2019; Bouzarovski vd., 2012; Moore, 2012; Thomson ve Bouzarovski, 2019). Yapılan çalışmaların önemli bir bölümü enerji yoksulluğunun nasıl tanımlanacağına ilişkin olmuş, önemli bir bölümü de nasıl ölçüleceğine odaklanmıştır.

Enerji yoksulluğuna analitik açıdan bakan çalışmalarda enerji yoksulluğunun üç temel faktörden dolayı ortaya çıktığı öne sürülmüştür. Bunlardan birincisi *düşük hane halkı gelirleri*, ikincisi *yüksek enerji fiyatları*, üçüncüsü ise *konutların düşük enerji verimliliği*dir (Pye vd., 2015). Enerji yoksulluğuna ilişkin çalışmalarda en çok üzerinde durulan faktör düşük hane halkı gelirleri olmuş; bu faktörü öne çıkaran çalışmalar, enerji yoksulu hanelere yapılacak sosyal yardımların kimler tarafından, hangi ölçütlere göre ve ne miktarda yapılacağına ilişkin ayrıntılı çalışmalarla bütünlenmiştir (Csiba vd., 2016; Kyprianou vd., 2019; Rademaekers vd., 2015).

Ancak bu üç faktörün ortaya çıkmasına yol açan neoliberal doğrultudaki yapısal dönüşümler gerek akademik yazında gerekse politik belgelerde daha az irdelenmiştir. Yapısal açıdan analiz edildiğinde, aşağıda sırasıyla açıklayacağımız üzere, enerji yoksulluğunun ortaya çıktığı 2000'li yıllarda düşük hane halkı gelirlerinin işgücü piyasası ve refah devleti uygulamalarından etkilendiği; yüksek enerji fiyatlarının enerji piyasalarından ve enerji politikalarından etkilendiği; konutların düşük enerji verimliliğinin de konut piyasalarından ve politikalarından etkilendiği görülür (Recaldea vd. 2019).

Öncelikle işgücü piyasaları ve sosyal refah devletindeki dönüşüm açısından bakıldığında, neoliberal politikaların biçimlendirdiği ve çok uluslu şirketlerin yönlendirdiği küresel kapitalizmdeki istihdam yaratamama, ücret gelirlerinin GSMH içindeki payında azalma, işgücü piyasalarında esnekleşme ve güvencesizleşme, sosyal refah devletlerinde zayıflama gibi olguların hane halklarının düşük gelirlerinin arkasındaki yapısal faktörler olduğu belirtilmelidir. Özellikle 2008 finansal krizinden sonra Avrupa Birliği'ndeki ülkelerde güvencesizlik riskinin artması işgücü piyasalarının enerji yoksulluğu ile bağlantısını daha görünür kılmıştır (Broughton vd., 2016). Öte yandan işgücü piyasalarındaki artan güvencesizliği ve eşitsizliği düzeltici bir etki yapması beklenen refah devleti uygulamalarının, 2008 krizi sonrasında kaynaklar iş çevrelerine aktarılırken daha da zayıflatılması, enerji yoksulluğunun temel itici faktörü olan hane halkı harcanabilir gelirlerindeki azalmanın ve dolayısıyla enerji yoksulluğunun bir başka yapısal arka planını oluşturmuştur.

İkinci olarak enerji piyasalarındaki özelleştirmelerin yol açtığı sermaye yoğunlaşması, oligopolcü ve tekeli piyasaya yapılanmaları ile bu tür piyasalarda oluşan fiyatların yüksekliği karşısında kamusal düzenlemelerin sınırlı kalışı tartışılmadan enerji yoksulluğuna yol açan bir diğer faktör olan enerji fiyatlarının yüksekliği olgusu açıklanamaz. Son yirmi yılda, Avrupa Birliği'ndeki enerji fiyatları enflasyondan daha hızlı oranlarda artmıştır. Bu artış, Avrupa Birliği enerji sektöründe, kamu hizmeti şirketlerinin özelleştirilmesi, üretim, dağıtım ve perakende faaliyetlerinin dikey entegrasyonuna son verilmesi, enerji piyasalarının özel tekeli rekabete açılması, kâr maksimizasyonunu hedefleyen, yoğunlaşma oranının ve şirketlerin piyasa gücünün yüksek olduğu bir özel piyasanın doğması ile ilişkilendirilmektedir (Recalde vd., 2019). 1870'lerden 1920'lere kadar olan dönemde, elektrik enerjisi hizmetleri büyük ölçüde düzensiz ve özeldi. Kamusal sokak aydınlatmasının ötesinde, özel elektrik kullanıcıları çoğunlukla firmalar ve ayrıcalıklı hanelerdi. 1920'lerden itibaren elektrik toplu bir kamu malı haline geldikçe, hükümetler sektör üzerinde giderek daha fazla kontrol sahibi oldular ve elektrik enerjisinde kamu tekeline doğru bir yönelim oldu. İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmekte olan ülkelerde enerji sektöründe gelişmeler, dönemin Keynesgil ekonomi anlayışı kadar sosyalist ve ulusal bağımsızlıkçı ideolojilerin yönetimlerdeki etkisinin de desteklediği bir ortamda, 1970'lerin sonuna kadar kamu öncülüğünde yürüdü. Dünya Bankası ve diğer uluslararası mali kuruluşlar da enerjide kamu tekellerinin varlığını kredilerle destekliyorlardı (Collier, 1984; Lee ve Usman, 2018). 1980'li yıllara kadar dünyanın çoğu ülkesinde elektrik kamusal olarak üretildi ve dağıtıldı. 1980'li yıllardan sonra sektörün kamusal niteliği değiştirildi, neoliberal politikalar doğrultusunda alternatif sektör yapılanması olarak serbestleşme ve özelleştirme gündeme getirildi. Bu dönüşüm ulus ötesi sermayenin yeni pazarlara ve kamusal niteliği ile kendisine kapalı olan yeni sektörlerle yönelmesi ile bağlantılıydı. Gelişmiş ülkelerde elektrik sektöründe liberalizasyon, teknik etkinlik açısından özeli kamuya üstünlüğü ampirik olarak kanıtlanabilmiş olmadığı halde etkinlik ve verimlilik sağlanması; sektörün doğal tekeli olma özelliklerini kaybetmesi gerekçeleri ile savunuldu. Yarı çevre ve çevre ülkelerde ise kamunun yeni yatırım yapacak ya da mevcut yatırımlarda iyileştirmeler yapacak kaynağa sahip olmadığı, siyasi mülahazalarla kamusal olarak üretilen elektrikte düşük fiyatlandırma yapıldığı, bunun kamu borçlarını artırdığı, yeni teknolojilerin kullanılmasını, yeni yatırımların yapılmasını engellediği, kamunun kötü yönetimi sonucu kayıp kaçak oranlarının yüksek olduğu gibi çeşitli görüşler öne sürüldü. Başta Dünya Bankası olmak üzere uluslararası mali kuruluşlar, elektriğin özelleştirilmesini kredi koşulları arasına dâhil ederlerken benzer gerekçeler öne sürdüler. Elektriğin kamusal olarak üretildiği ve dağıtıldığı ülkelerde, sektör serbestleşip özelleşirken, özel olarak üretildiği ve dağıtıldığı ABD'de ise kamunun lehine olan düzenlemelerin kaldırılması şeklinde bir yaklaşım geliştirildi (Erdoğan, 2004; 2005; 2007). Enerji sektöründeki 1980 sonrası neoliberal dönüşümün kaçınılmaz sonucu tüketicinin karşılaştığı fiyatların yükselmesi oldu. Artan işsizlik, azalan ücret payları ve işgücü piyasalarındaki düzensizleşme ile fiyatlardaki artışın birleşmesi küresel Güney'de olduğu kadar küresel Kuzey'de de hane halklarının enerji ihtiyaçlarını gereken düzeyde ve kalitede karşılayamamaları sorununu yani enerji yoksulluğu sorununu doğurdu. "Standart" veya "ders kitabı" modeli şeklinde uygulanan elektrik "reform" programları, rekabete yönelik yeniden yapılanmanın daha yüksek verimliliğe yol açacağı, ekonomik refahı en üst düzeye çıkaracağı ve ekonomik fazlayı tüketicilere aktaracağı gerekçesine dayandırılmış olsa da uygulamada böyle olmamış; Dünya Bankası'nın kredi şartlıkları ile pek çok ülkede uygulanan elektrik reformlarının toplumsal eşitlik ve refah göstergeleri üzerinde olumsuz etki yaptığı ampirik çalışmalarla kanıtlanmıştır (Sen vd., 2016). Enerji sektöründe neoliberal yapılandırma ile rekabetçi bir piyasa kurulacağı ve bu piyasa içinde daha ucuz, daha çok, daha kaliteli elektriğin sürdürülebilir bir biçimde sanayiye ve tüketiciye sunulacağı iddia edilmiş; ancak rekabet düzeyinin artırılması ve son kullanıcı fiyatlarının düşürülmesi amacına ulaşamamıştır. Yüksek enerji tarifeleri tüketicilerin enerji maliyetlerini karşılayabilme kapasitelerini azaltmış ve bu durum pek çok ülkede

enerji özelleştirmelerine karşı bir toplumsal tepkiye yol açmıştır. Özellikle sosyal refah mekanizmalarının kısıtlı olduğu ülkelerde ödenemeyen faturalar ve kesintilerin yol açtığı toplumsal sorunlar daha ağır hissedilmiştir (Bouzarovski ve Herrero, 2017).

Üçüncü olarak, enerji yoksulluğuna yol açan enerji verimliliği düşük konutlar sorunu da konut piyasalarındaki yapısal dönüşümden ayrı düşünülemez. Her şeyden önce konut ile enerji yoksulluğu arasındaki ilişki bazı konutların enerji verimliliğinin düşük olmasından ibaret olmayıp konut piyasalarının özellikleri de enerji yoksulluğu ile bağlantılıdır. Özellikle konut inşaatının ekonominin itici unsurlarından olduğu ülkelerde konut bir ihtiyaç malı olarak değil bir spekülasyon aracı olarak kullanılmaktadır. Bu niteliğiyle de 2008 krizi döneminde mortgage borçları nedeniyle hanelerin gelirlerine el konulması veya evlerinden tahliye edilerek niteliksiz konutlara geçmeleri, enerji yoksulluğunu artıran bir unsur olmuştur. Sosyal konutların konut stoku içinde görece olarak daha fazla yer tuttuğu ve ihtiyacı olan hanelere kira yardımı yapılan ülkelerde enerji yoksulluğu daha az hissedilmiştir (Recaldea, 2019). Öte yandan hükümetlerin konut politikası da enerji yoksulluğunu etkilemektedir. Ülkelerin işgücü piyasaları, enerji piyasaları ve konut piyasalarının özellikleri arasındaki farklılıklar, enerji yoksulluğunun ortaya çıkış biçimlerini ve derecesini farklılaştırmaktadır. Enerji yoksulluğunun dinamik bir süreç olduğu düşünüldüğünde bu farklılıkların enerji yoksulluğuna karşı alınacak politikaları etkileyeceği açıktır. Yapılan ampirik çalışmalar Avrupa Birliği'nde enerji yoksulluğunun ülkeler arasında önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Örneğin Recaldea vd. (2019) 27 Avrupa Birliği ülkesi için geliştirdikleri modelde, ülkeleri düşük enerji yoksulluğu derecesinden yükseğe doğru gruplayan bir indeks geliştirmişler ve farklılıkların işgücü piyasaları ve refah devleti politikaları; enerji piyasaları; konut piyasaları ve konutların enerji verimliliğindeki farklılıklardan kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Modeldeki değişkenler üzerinden performanslarına göre ülkeler gruplandığında en yüksek enerji yoksulluğu riskini taşıyan ülkelerin Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya olduğu, en düşük enerji yoksulluğu riskini taşıyan ülkelerin ise Danimarka, Hollanda ve İsveç olduğunu belirlemişlerdir.

Özetle, işgücü piyasaları, enerji piyasaları ve konut piyasalarındaki neoliberal doğrultudaki yapısal dönüşümler ülkelerdeki enerji yoksulluğunun temel belirleyicileridir. Bu dönüşümler, ülkelerin dünya kapitalist sistemi içerisindeki tarihsel konumuna, bu konumla ilişkili olan ekonomik ve sosyal yapısına bağlı olarak her ülkedeki enerji yoksulluğunun öne çıkan biçimlerini ve yaygınlığını belirleyecektir.

3.3 TÜRKİYE'DE ENERJİ YOKSULLUĞU

1990'lı yıllarda Avrupa'daki enerji yoksulluğu sorunu İngiltere'de, evlerinde yeterli ısınma sağlayamayan haneler açısından yakıt yoksulluğu olarak kentlerde başlamıştı. Türkiye'de ise enerji yoksulluğu önce kırsal bölgelerde pahalı enerji fiyatları karşısında tarımsal gelir düşüklüğüne bağlı olarak çiftçilerde görüldü. Çiftçinin elektrik borçlarını ödeyememesi, hatta hacizle karşı karşıya kalmasının yarattığı çaresizlik tabloları medyaya yansdı. Bu dönemde kentlerde mikro işletmeler de enerji yoksulluğu yaşamaya başladılar.

Tüketici haneler açısından enerji yoksulluğu ise özelleştirilen piyasaların yol açtığı artan fiyatlar ve yükselen işsizlik oranları ile düzensizleşen işgücü piyasalarının yol açtığı düşük gelirler ikileminde belirli yıllarda yoğunlaştı. Elektrik faturalarını ödeyebilmek için başta gıda olmak üzere diğer temel harcama kalemlerinde kısıntılar yapan ailelerin yaşadığı elektrik yoksulluğu 2008 kriz döneminden

sonra daha hissedilir oldu (TEPAV, 2009)³. Enerji yoksulluğu medyaya kaçak elektrik kullanan hanelerin sayısındaki artış, ödenemeyen faturalar nedeniyle elektriği kesilen yoksul ailelerin dramı şeklinde yansdı. Aynı dönemde akademik yazında ve politika düzeyinde tartışılmaya başlandı.

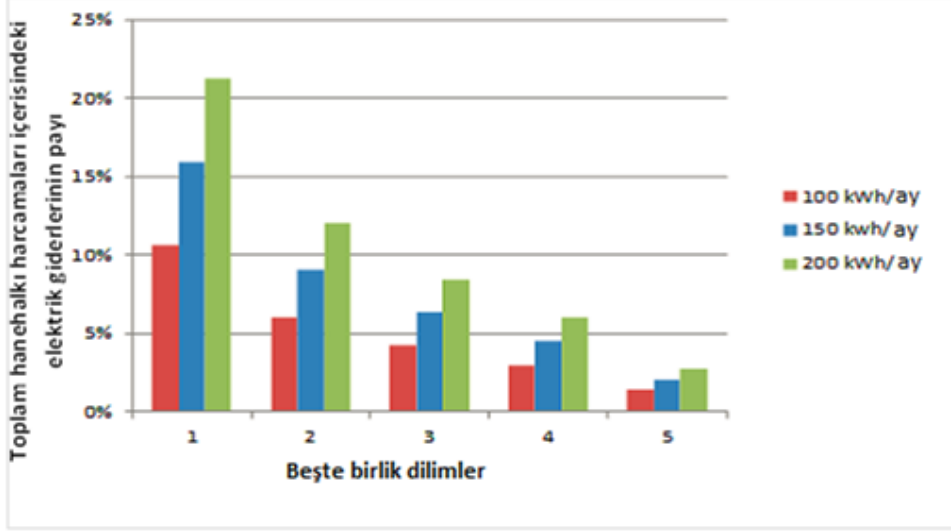
Türkiye'de enerji yoksulluğuna ilişkin çalışmalar arasında, konuyu kavramsal ve yazın taraması olarak ele alanların yanı sıra daha çok gelir yöntemiyle ölçme yoluna gidenler de vardır (Bağdadioğlu, 2007; Bağdadioğlu vd., 2009; Emeç vd., 2015; Emre vd., 2019; Özcan vd., 2013; Selçuk, vd., 2019). Bağdadioğlu vd. (2009), 2003 yılı Hane Halkı Bütçe Anketindeki harcama verilerini kullanarak elektrik, gaz ve suda özelleştirmeden sonra maliyet odaklı olması beklenen tarifelerin yoksulların elektrik, doğalgaz ve su tüketimleri üzerindeki muhtemel etkilerini araştırmış ve sonuçlar İstanbul, Çankırı, Kars ve Şanlıurfa illerindeki saha çalışmaları ile desteklenmiştir. Araştırmada *gelirin oranı* yaklaşımı kullanılmış ve yıllık enerji harcamaları aylık hane halkı kullanılabilir gelirlerinin veya toplam harcamalarının belirli bir yüzdesini aşanların (elektrik ve gaz için yüzde 10'ar, su için yüzde 3-5, genel enerji yoksulluğu için yüzde 25) enerji yoksulu olarak tanımlanmaları ölçütü, araştırma verilerine uygulanmıştır. Araştırmanın önemli bir bulgusu özelleştirme öncesindeki fiyatlandırma unsurlarının ağır bastığı dönemde Türkiye'de elektrik ve doğalgaz harcamalarının en yoksul ilk yüzde 10'luk hane dilimi dâhil hanelerde gerek kullanılabilir gelir gerekse hane halkı harcamaları içindeki payının yoksulluk sınırı olan yüzde 10 sınırını aşmamasıdır. Türkiye ortalaması için bu rakamlar sırasıyla yüzde 3.30 ve 3,62'dir. Elektrik harcamasının hane halkı kullanılabilir geliri içindeki payının yüzde 10'u aştığı iki bölge, yüzde 11,87 ile Güneydoğu Anadolu ve yüzde 10,56 ile Batı Anadolu'dur. Güneydoğu Anadolu dışında sektör yoksulluk ölçütlerine göre bölgelerde kayda değer bir elektrik yoksulluğu tespit edilmemiştir.

Dünya Bankası'nın *Türkiye Enerji Sektöründe Dönüşüm Önemli Aşamalar ve Zorluklar* (2015) başlıklı Raporu da Türkiye'de enerji yoksulluğuna ilişkin olarak tespitler ve öneriler yapmaktadır. Rapora göre Türkiye'deki enerji tüketicilerinin çoğu yüksek enerji fiyatlarını kalkınmanın kaçınılmaz bir maliyeti olarak kabullenmişlerdir. Bununla birlikte, bu kabullenme, hane halklarının enerji faturalarını rahatlıkla ödeyebildiği anlamına gelmemektedir. Dünya Bankası'na göre Türkiye genelinde tüketici hane halklarından çok, düzenli yıllık geliri olmayan güvencesiz kesimler, kırsal hane halkları, sulama için elektrikli su pompası kullanan çiftçiler veya küçük kentsel işletmeler gibi geçimleri elektrik kullanımına dayalı olabilecek tüketiciler elektrik fiyatlarındaki artışlara karşı daha kırılgandır.

Düşük gelirli tüketicilere yönelik sosyal destek programları, genel elektrik ve gaz piyasası serbestleştirme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülebilir. Sosyal destekler ve enerji verimliliği programları tüketicilerin tepkilerini önleyecek ve elektrik ve gaz piyasalarındaki genel serbestleştirme sürecini destekleyecektir. Özelleştirilen dağıtım şirketlerinin düşük gelirli tüketicilerin ödeyebilirliklerini sağlamak için geçmiş borçların affedilmesi, sabit ödemeler, taksitli ödemeler gibi yollara veya tüketicileri zorlayan hizmeti kesme yöntemine başvurmaları etkili olmayabilmektedir. Bunun yerine kamu kaynaklarından finanse edilen bir sosyal yardım sistemi, Dünya Bankası'nca elektrikte ve gazda piyasalaşmayı kolaylaştıran bir unsur olarak görülmektedir.

³ TEPAV (2009)'ın araştırmasına göre³ Türkiye'de kriz döneminde, kentlerde yaşayan hane halkının yaklaşık üçte biri elektrik, su ve gaz gibi yaşamsal hizmetlerin faturalarını ödemekte zorlandıklarını bildirmiştir. Faturaların ödenememesi, ailelerin yaklaşık yüzde 10'unun en azından geçici olarak elektrik hizmetlerinden mahrum kalmasına yol açmıştı. Öte yandan, her yüz aileden 3-6'sı çeşitli temel hizmetlerinin borç nedeniyle kesildiğini bildirmiştir.

Dünya Bankası'nın TEDAŞ ve TÜİK verilerine dayanarak 2014 yılı için yaptığı analiz, düşük gelir gruplarında hane halkı geliri içinde elektrik harcamaları oranının Avrupa Birliği yazınında elektrik yoksulluğu için norm kabul edilen yüzde 10'u aştığını göstermektedir.

Şekil 3.1 Farklı Gelir Grupları ve Farklı Hane halkı Tüketim Düzeyleri için Yıllık Hane Halkı Geliri İçinde Elektrik Harcamalarının Payı

Kaynak: Dünya Bankası, 2015: 128'den aktarılmıştır.

Şekilde 3.1'de, 2013 yılında 100 kWh/ay düzeyinde bir elektrik tüketimiyle bile en alt yüzde 20'lik gelir grubunda kalan hanelerin, yüzde 11 oranındaki elektrik harcamasıyla elektrik yoksulu grubuna girdiğini görmekteyiz. 150 kWh/ay düzeyinde bir elektrik tüketimiyle bu oran yüzde 15'e yükselmektedir. Raporda aynı oranın 2008 yılında 100 kWh/ay ve 150 kWh/ay tüketim seviyeleri için sırasıyla yüzde 12 ve yüzde 18 olduğu ama bu görece iyileşmenin 2003-2007 yılları arasında elektrik fiyatlarının yükseltilmemiş olmasına bağlı olduğu belirtilmektedir. Rapora göre enerjide piyasalaşmanın derinleşmesi sürecinde doğal gaz sübvansiyonlarının kaldırılması ve elektrik fiyatlarının maliyetleri karşılayan seviyelere yükseltilmesi ile birlikte, en alt gelir dilimindeki, hatta ikinci gelir dilimindeki ailelerin enerji yoksulu konumunun derinleşeceği beklenmelidir.

Emeç, vd. (2015) 2012 TÜİK Hane halkı Bütçe Anketi verilerinden faydalanarak odun, kömür, elektrik, doğal gaz, tezek ve diğer enerji tercihlerindeki kır-kent farklılıklarını, hanelerin demografik özellikleri ile birlikte ele almıştır. Türkiye'de enerji yoksulluğuna bakıldığında gelirin enerji tercihini etkilediği ve düşük gelirli hanelerin konvansiyonel enerji tükettikleri görülmektedir. Bunun nedenleri kırsal bölgelerde hükümetlerin temiz ve etkin enerji ağını oluşturamaması ve aynı zamanda kişilerin geleneksel enerji yakıtlarını kullanmaya eğilimli olmalarıdır. Yazarlar modern enerji kaynaklarına erişim ve yoksulluk arasındaki iki yönlü bir ilişkiye dikkat çekmektedir. Yoksul oldukları için modern enerji kaynaklarına erişimden yoksun olan insanlar, birçok sosyoekonomik olumsuzluğa neden olan geleneksel biyoyakıt türlerini kullanma eğilimi göstermektedirler.

Eke ve Ayrancı (2018) miktar yaklaşımına göre mesken elektrik tüketimleri üzerinden il bazında 2017 yılına ait enerji yoksulluğu profili oluşturmuştur. Araştırma sonuçlarına göre eşik değer olarak ayda

100 kWh elektrik tüketimi alındığında, il bazında elektrik enerjisi bakımından yoksul iller Şırnak, Hakkâri, Muş, Van, Ağrı, Bitlis'tir. Bu illerin ortak özelliği ise kayıp kaçak oranlarının en yüksek olduğu Dicle ve Vangölü elektrik dağıtım şirketlerinin dağıtım alanları içinde yer alan iller olmalarıdır. Bölgede yer alan diğer illerin elektrik tüketimlerine bakıldığında da enerji yoksulluğu için belirlenen eşiğe yakın tüketimler olduğu görülmektedir. Buna karşılık hane halkı elektrik tüketiminde 199 kWh/ay olan Türkiye ortalamasını⁴ geçen il sayısı 2017 yılı verilerine göre 13'te kalmaktadır.

Selçuk vd. (2019) çalışmalarında Türkiye özelinde enerji yoksulu haneleri 2003-2006-2017 yılları hane halkı bütçe anketi veri seti yardımıyla tespit ederek, enerji yoksulu olarak değerlendirilen hanelerin sosyoekonomik özelliklerini incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre 2003-2017 yılları arasında Türkiye'de düşük gelirli ailelerin enerji yoksulluğunda azalma olmakla birlikte 2017 yılı itibarıyla Türkiye'de hanelerin yaklaşık dörtte biri, en düşük gelir seviyesine sahip hanelerin ise yaklaşık yarısı enerji yoksulluğu sorunuyla karşı karşıyadır.

3.3.1 Elektrik ve Doğalgaz Fiyatlarının Gelişimi

Türkiye'de elektrik ve doğalgaz fiyatlarının 2005–2019 dönemindeki gelişimi aşağıda Tablo 1'de verilmektedir.

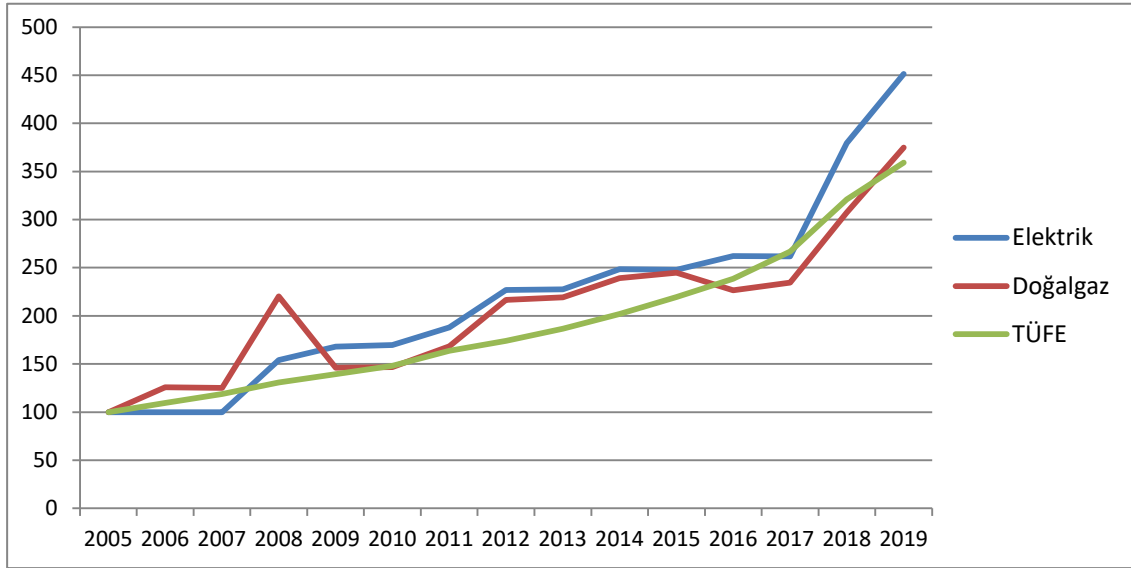
Tablo 3.1 Elektrik, Doğalgaz Fiyatları ve TÜFE Endeks Sayıları (2005 Aralık=100)

Aralık Ayı	Elektrik	Doğalgaz	TÜFE
2005	100	100	100
2006	100	125,7	109,6
2007	100	125	118,8
2008	154	220,1	130,8
2009	167,9	146	139,3
2010	169,7	146,8	148,2
2011	187,9	168,3	163,7
2012	226,8	216,4	173,8
2013	227,7	219,2	186,7
2014	248,6	239,2	201,9
2015	247,9	244,9	219,7
2016	262	226,5	238,5
2017	261,7	234,4	266,9
2018	379,4	307,3	321,1
2019	451,2	374,9	359,1

Kaynak: TÜİK, kendi hesaplamamız.

⁴ Eke ve Ayrancı, her ile ait 2017 yılı mesken elektrik tüketim miktarını il nüfusuna bölerek kişi başı tüketim miktarlarını bulmuş, 2017 yılı TÜİK verilerine göre ortalama hanehalkı büyüklüğünü 3,5 olarak kabul ederek il için hanehalkı toplam elektrik tüketimini ve nihayetinde Türkiye ortalamasını hesaplamıştır.

Türkiye’de 2005–2019 itibariyle elektrik ve doğalgazdaki fiyat artışları, enflasyonun üzerinde olmuştur. Aynı dönemde Türkiye’de asgari ücretlerdeki artışın elektrik ve gaz tarifelerindeki artıştan daha fazla olması elektrik ve gaz fiyatlarındaki artışın tüketiciler üzerindeki etkisini hafifletmiştir. Ancak bu durumun dönem boyunca aynı eğilimde olduğu söylenemez. Elektrik fiyatlarındaki artışın 2008 yılına kadar enflasyonun altında kaldığını ve “maliyete” dayalı fiyatlandırmanın ertelenmiş olduğunu görüyoruz (Bağdadioğlu, 2009). “*Elektrik fiyatlandırmasında oldukça ihtiyatlı davranan*” hükümet, 2003-2007 döneminde beş yıl boyunca elektrik fiyatlarını sabit tutmuş, 2007 seçimlerinden sonra ise enerjide piyasalaşma hız kazanmıştır (Dünya Bankası, 2015: 40). Kriz yılı olan 2008’den sonra elektrik fiyatları enflasyonun üzerinde artarken asgari ücretlerin aynı ölçüde artmaması bu artışın etkisini daha görünür kılmıştır. Benzer bir tablonun gerek elektrikte gerekse doğalgazda son yıllarda da yaşandığını görmekteyiz. Son üç yılda elektrik tarifeleri yüzde 72, doğalgaz tarifeleri yüzde 60 artışla enflasyonun (yüzde 34,5) çok üstünde seyretmiştir. Aynı dönemde asgari ücretlerdeki artış da (yüzde 43,9) enerji fiyatlarındaki artışın çok gerisinde kaldığı için tüketiciler artan enerji fiyatları ve aynı oranda artmayan gelirler ikileminde enerji yoksulluğunun etkilerini yoğun bir biçimde hissetmişlerdir.

Şekil 3.2 Elektrik, Doğalgaz Fiyatları ve TÜFE Endeks Sayıları (2005 Aralık=100)

Kaynak: TÜİK. Kendi hesaplamalarımız.

Elektrik fiyatlarındaki artış, geniş tüketici kesimlerin tepkisine yol açmış ve yoksul hanelere elektrik ve gaz yardımları yapılması daha çok tartışılır olmuştur. Öte yandan çok sayıda düşük gelirli hane halkı faturalarını ödeyememiş, elektrik ve gaz hizmetleri kesilmiştir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı 2019 Ocak-2019 Eylül, 9 aylık dönemde borcunu ödeyemediği için hakkında işlem yapılan elektrik abone sayısının 3.365.784, doğal gaz abone sayısının 710.364 olduğunu açıklamıştır⁵.

Sektörde piyasalaşmaya yönelik girişimler sonucu artması kaçınılmaz olan fiyatlar karşısında yoksul kesimlerin fiyat sübvansiyonları ile değil kamu kaynakları ile finanse edilecek sosyal yardımlarla desteklenmesini savunan sektör temsilcilerinin de enerji yardımlarından yana olduğu görülmüştür

⁵<http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1708271/3-milyon-365-kisi-elektrik-borcunu-odeyemedi.html>

(Dünya Bankası, 2015). Elektrik dağıtım şirketlerinin yoksul hanelere kamu eliyle elektrik yardımını desteklemelerindeki özel amaç, ödenemeyen faturaların tahsili ve kaçak kullanımın azaltılmasıdır. Bu tür bir sosyal yardım, şirketler açısından ödenemeyen faturalar sorununun çözümüne olduğu kadar aynı zamanda kronik kaçak kullanım sorununun çözümüne de yardımcı olacaktır. Yani bir bakıma enerjide özelleştirmeye gidilirken, kaçak elektiriğin önlenmesi ve ödenemeyen faturaların tahsili, düşük gelirli hanehalklarına kamu kaynakları kullanılarak verilen tüketim desteği ile kamulaştırılmaktadır. Siyasi açıdan da enerji tüketim destekleri diğer sosyal yardımlar gibi geniş emekçi kitlelerin sisteme rızasının kaldıracağı da olmaktadır. Bu koşullar altında 2019 yılı başında Cumhurbaşkanlığı kararı ile Türkiye’de elektrik yardımları başlatılmıştır.

3.3.2 Türkiye’de Enerji Destekleri

Enerjideki özelleştirmelerin özünde fiyatların maliyetleri ve kârlılığı yansıtacak şekilde belirlendiği, fiyat sübvansiyonlarının ve fiyatlara müdahalelerin kaldırıldığı bir piyasalaşma yatar. Düşük gelirli grupların sosyal desteklerle korunması özelleştirmenin bir tamamlayıcısı olarak görülür. Tarife yoluyla uygulanan genel sübvansiyonlar yani tüm gelir gruplarına eşit ve düşük enerji fiyatı uygulamasının düşük gelirli değil üst gelir gruplarını koruduğu ve piyasada etkinliği bozduğu düşünülür.

Türkiye’de meskende kullanılacak elektrik enerjisi için Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (EPDK) tarafından belirlenen kWh birim fiyatları, tek zamanlı ve gündüz-puant-gece şeklinde çok zamanlı olmak üzere dört farklı fiyat şeklinde belirlenmektedir. Türkiye’de elektrik enerjisinde tarifeler aracılığıyla tüketici gruplarına genel destek uygulanmamaktadır. Şehit aileleri ve muharip malul gaziler, hedeflendirilmiş bir sübvansiyon uygulaması kapsamında ikametgâhlarında kullandıkları elektrik enerjisi ücreti yüzde 40’tan az indirim içermemek üzere belirlenecek tarife üzerinden faturalarını ödeyebilmektedirler. Bu imkândan yararlanmak isteyen hak sahipleri elektrik sayaçlarının üzerlerine kayıtlı olması şartıyla; bağlı oldukları elektrik dağıtım şirketine başvurmak durumundadır. Aynı kişiler ikametgâhlarında kullandıkları su için belediyelerce tahakkuk ettirilecek ücret yüzde 50’den az indirim içermemek üzere belirlenecek tarife üzerinden su faturalarını ödeyebilirler. Su ücreti indiriminden yararlanmak isteyenlerin, su sayaçlarının üzerlerine kayıtlı olması şartıyla, ilgili Belediye Başkanlıklarına başvurmaları gerekir. Bir başka uygulama da elektrik enerjisi satın alan tüketicileri, dağıtım bölgeleri arası maliyet farklılıkları nedeniyle var olan fiyat farklılıklarından kısmen veya tamamen koruyacak şekilde uygulanan fiyat eşitleme mekanizmasıdır.⁶ Bölgeler arasındaki bu çapraz sübvansiyonun kaldırılması halinde, kayıp-kaçak oranlarının yüksek olduğu bölgelerde fiyatlar çok daha yüksek olacaktır (Dünya Bankası, 2015:127).

Yoksul tüketicilere yönelik ilk elektrik desteği uygulaması, kronik hastalığı nedeniyle cihaza bağımlı olan hastaların bulunduğu muhtaç hanelere yönelik Elektrik Fatura Bedeli ve Kesintisiz Güç Kaynağı Desteği olmuştur. Bu yardım programı üç bileşenden oluşmaktadır: Elektrik Tüketim Desteği: Hak sahiplerinin konutlarına ait elektrik faturalarına destek olmak için kullanılan cihazın elektrik tüketim

⁶ 6446 Yasaya göre: “Ulusal tarife uygulaması GEÇİCİ MADDE 1 – (1) Düzenlemeye tabi tarifeler üzerinden elektrik enerjisi satın alan tüketicileri, dağıtım bölgeleri arası maliyet farklılıkları nedeniyle var olan fiyat farklılıklarından kısmen veya tamamen koruyacak şekilde tesis edilmiş ve uygulamaya ilişkin hususları Kurum tarafından hazırlanan tebliğ ile düzenlenmiş fiyat eşitleme mekanizması, 31/12/2015 tarihine kadar uygulanır. Tüm kamu ve özel dağıtım şirketleri ile görevli tedarik şirketleri fiyat eşitleme mekanizması içerisinde yer alır. (2) 31/12/2015 tarihine kadar ulusal tarife uygulamasının gerekleri esas alınır ve ulusal tarifede çapraz sübvansiyon uygulanır. Ulusal tarife, Kurumca hazırlanır ve Kurul onayıyla yürürlüğe girer. (3) 31/12/2015 tarihine kadar tüm hesaplar ilgili mevzuata göre ayrıştırılarak tutulur. (4) Bu madde kapsamındaki sürelerin beş yıla kadar uzatılmasına Cumhurbaşkanı yetkilidir.” Ulusal tarife ve ulusal tarifede çapraz sübvansiyon uygulanmasına ilişkin süre 31/12/2020 tarihine kadar uzatılmıştır.

düzeyine göre aylık 200 TL'ye kadar yardım yapılacaktır. Kesintisiz Güç Kaynağı Desteği: Hak sahiplerine kesintisiz güç kaynağı sağlanabilecektir. Birikmiş Elektrik Borcu Desteği: Yardımın başladığı ilk ay tek sefere mahsus olmak üzere hak sahibi hanelerin cihaza bağlanma tarihinden sonraki birikmiş elektrik borçları ödenebilecektir.

Belirlenmiş kırılğan hanelere yapılan bu yardımın dışında daha geniş sayıda yoksul haneyi kapsayan bir yardım 28.02.2019 tarihinde benimsenen ve 1 Mart 2019 tarihinde uygulamaya konan Elektrik Tüketim Desteğidir⁷. Bu uygulama Elektrik Piyasası Kanunu'nun 17/7 maddesine dayandırılmıştır.⁸ Elektrik Tüketim Desteği, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında düzenli sosyal yardım almaya ilişkin verilmiş hak sahipliği kararı devam eden hanelerden Türk vatandaşı hak sahiplerini kapsamaktadır. Elektrik Tüketim Desteğinden, Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve sığınmacılar yararlanamamaktadır.

Elektrik Tüketim Desteğinin kaynağı öncelikle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu'dur. Fon kaynaklarının yeterli olmaması durumunda ödeme için ihtiyaç duyulan tutar Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bütçesine konulacak ilave ödenekle karşılanacaktır.

Hanelerin yardımı alması kolay bir işleyişe bağlanmıştır. Hak sahiplerini gösterir liste her ay Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü'nce Bütünleşik Sosyal Yardımlar Bilgi (BSYB) Sistemi üzerinden hazırlanmaktadır. Hak sahibinin TC Kimlik Kartı ve mesken tipi elektrik faturası ile PTT şubesine gitmesi yeterlidir. PTT aracılığıyla 1-2 kişilik hanelere aylık 75 kWh, 3 kişilik hanelere aylık 100 kWh, 4 kişilik hanelere aylık 125 kWh, 5 ve daha fazla kişilik hanelere aylık 150 kWh karşılığı TL ödeme yapılmaktadır⁹. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı hangi kanun kapsamında kaç kişinin bu kanundan yararlandığına dair veri sunmamakla birlikte Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanının basına verdiği demece göre¹⁰, bu sayı 2 milyon 22 bin hane civarındadır¹¹. Elektrik tüketim desteğinin miktarı Şubat 2020 tarifeleri üzerinden (0,7102 TL/kWh) hanedeki kişi sayısına göre en az 53,26 TL en çok 106,53 TL'dir.

Elektrik Tüketim Desteği, hane büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir. Bu nedenle, Elektrik Tüketim Desteğinin yıllık toplam miktarını belirleyebilmek için düzenli sosyal yardım alan hanelerin ortalama fert sayısından yola çıkmak anlamlı olacaktır. TÜİK verileriyle 2018 yılında *Türkiye'de ortalama hane halkı büyüklüğü* 3,4'tür. Elektrik Tüketim Desteğinin ağırlıklı olarak 3 kişilik hane büyüklüğü üzerinden yapıldığını varsayarsak 2.022.000 kişi için yıllık toplam yardım miktarı yaklaşık 1,7 milyar TL; 4 kişilik hane büyüklüğü üzerinden yapıldığını varsayarsak yaklaşık 2,15 milyar TL olmaktadır.

Elektrik Tüketim Desteği, düzenli sosyal yardım alanlara herhangi bir başvuru şartı aranmaksızın, otomatik olarak bağlanmaktadır. Bu nedenle, uygulamaya geçtiği andan itibaren tüm düzenli yardım

⁷İhtiyaç Sahibi Hanelere Elektrik Tüketim Desteği Verilmesi Hakkında Karar'ın yürürlüğe konulmasına dair 795 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190228-11.pdf>

⁸ 6446 Sayılı Elektrik Piyasası Kanunu Madde17 Tarifeler ve tüketicilerin desteklenmesi (7) Belirli bölgelere veya belirli amaçlara yönelik olarak tüketicilerin desteklenmesi amacıyla sübvansiyon yapılması gerektiğinde sübvansiyon fiyatlara müdahale edilmeksizin yapılır. Sübvansiyonun tutarı ile usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararı ile belirlenir ve ilgili kurumun bütçesinden ödenir. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6446.pdf>

⁹ TMMOB MMO'ya göre 150 kWh'lik sınır, asgari yaşam koşulları için eşik değer olarak kabul edilmelidir (TMMOB MMO, 2018).

¹⁰ <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-mujdeyi-ordudan-verdi-2-milyon-22-bin-haneve-elektrik-destegi-odemesi-1-mart-itibari-ile-basliyor/>

¹¹ Bakanlık verilerine göre 2015 yılı İtibariyle Düzenli Sosyal Yardım Alan Hanehalkı Sayısı 2.318.042'dir https://www.ailevecalisma.gov.tr/SYGM/PDF/Turkiyenin_Butunlesik_Sosyal_Yardim_Sistemi.pdf

ve aylık alanları otomatik olarak kapsamıştır. Elektrik Tüketim Desteğinin bağlandığı bilgisi, yararlanıcılara mesaj olarak ya da başka bir biçimde gönderilmemektedir. Yararlanıcı bunu Vakfa geldiğinde, periyodik inceleme sırasında, çevresinden ya da başka bilgilendirme kanalları ile öğrenmektedir. Elektrik Tüketim Desteği, potansiyel yararlanıcı kitle içerisinde hızlı bir biçimde duyulmuş ve yayılmıştır. Otomatik olarak bağlanmaya dayalı uygulama tarzı, Elektrik Tüketim Desteği ile ilgili uygulama sorunlarını önemli ölçüde ortadan kaldırmış gözükmektedir. Yine de Elektrik Tüketim Desteği ile ilgili özel bir bilgilendirme mesajı gitmediği için, ilk dönemlerde pek çok yarar sahibinin, elektrik faturalarını, bu yardımı aldıklarını öğrendiklere zamana kadar indirimsiz/desteksiz ödemeye devam ettiği belirtilmektedir. Ancak bu, zaman içerisinde aşılmakta olan bir durumdur.

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında düzenli sosyal yardım alabilen dolayısıyla da elektrik yardımına hak kazanan kişiler “*Fakrî zaruret içinde ve muhtaç durumda bulunan, kanunla kurulu sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmayan ve bu kuruluşlardan aylık ve gelir almayan vatandaşlar*” ile “*sosyal güvenlik kuruluşlarına tabi olmakla veya bu kuruluşlarca aylık veya gelir bağlanmış olmakla birlikte*” “*hane içindeki kişi başına düşen geliri aylık net asgari ücretin 1/3'ünden az olan kişilerden fakir ve muhtaç durumda bulunanlar*”dır.¹² Bu durumda hanede SGK'ye kayıtlı bir çalışan veya emekli bir kişi varsa, hanedeki kişi başına düşen gelirin 774,9 TL'den az olması ve hanenin muhtaçlık kriterlerine uyması şartı ile elektrik yardımından yararlanabilecektir. 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Gücsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında beş çeşit aylık bağlanmaktadır. Bu aylık tipleri yaşlı aylığı, yüzde 40-69 arası engelli aylığı, yüzde 70 ve üzeri engelli aylığı, 18 yaş altı engelli yakını aylığı ve silikozis aylığıdır. Muhtaçlık ölçütlerine bağlı olarak 2018 yılında 2022 sayılı Kanun kapsamında Yaşlı ve Engelli Aylığı alanların sayısı 1.412.857 kişidir¹³.

Elektrik Tüketim Desteğinden yararlanacak hanelerin belirlenmesinde ölçüt düzenli sosyal yardım alıyor olmak şeklinde belirlenmiştir. Düzenli sosyal yardım alıyor olmanın koşullarından biri ise kişi başı gelirin, asgari ücretin 1/3'ünden fazla olmamasıdır. 2018 yılı için bu rakam 534 TL'dir. Ancak TÜİK'in belirlediği görece yoksulluk sınırı ölçütlerine göre Türkiye'deki yoksul hane sayısı düzenli sosyal yardım almaya hak kazanan hanelerden daha fazladır. Bir örnek verilirse 2018 yılında eşdeğer hane halkı kullanılabilir fert medyan gelirinin yüzde 50'si yoksulluk sınırı olarak alındığında, TÜİK verilerine göre bu rakam 741 TL/ay, yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alındığında 889 TL/ay olmaktadır. Tüm yoksullara elektrik yardımı yapılacaksa görece yoksulluk tanımına göre hanedeki kişi başı gelirin 741 TL'den veya 889 TL'den az olduğu hanelerin yardım kapsamına alınması gerekir. Oysa mevcut düzenlemeye göre 2018 yılında net asgari ücret 1.603,12 olduğundan bu miktarın 1/3'ü olan kişi başı 534 TL'den az olması elektrik yardımı için limit kabul edilmiş olacaktır. 2018 yılında medyan gelirin yüzde 50'si ölçüsüne göre yoksul sayısı 11.091.000; medyan gelirin yüzde 60'ına göre yoksul sayısı ise 16.888.000'dir. 2018 yılında sosyal yardım alan hane sayısının 2.022.000, ortalama hane büyüklüğünün 3,4 olduğu varsayımıyla, elektrik tüketim desteği düzenlemesine göre elektrik yardımı alabilecek kişi sayısı 6.874.800 kişi olacaktır. Bu sayının TÜİK'in belirlediği görece yoksul sayılarının çok altında olduğu aşikârdır.

Türkiye'de enerji yoksulluğu bağlamında sosyal yardıma konu olan bir başka yakıt türü kömürdür. 2018 yılında TKİ-TTK kömür yardımı alan hane sayısı 2.065.454; yardımın değeri 1.435.809.000

¹² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3294.pdf>

¹³ 2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaşkanlığı_Yıllık_Programı.pdf

TL'dir.¹⁴ Bu yardım da hane içinde kişi başına düşen geliri net asgari ücretin 1/3'ünden az olan hanelere yapılmaktadır. Kömür yardımı yılda bir kez kış dönemi öncesinde asgari 500 kg olmak üzere Sosyal yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Mütevelli Heyetinin takdiri ile verilmektedir. Türkiye'de hanelerin ısınma amaçlı olarak kullandığı yakıt türlerini Hanehalkı Bütçe Anketlerine dayanarak gruplayan bir araştırmaya göre (Selçuk vd. 2019), 2017 yılında Türkiye genelinde hanelerin yüzde 37,14'ü soba yakmaktadır. Yakıt tipi olarak hanelerin yüzde 28,59'u odun, yüzde 13,37'si kömür, yüzde 49,07'si doğal gaz kullanmaktadır. Yoksul hanelerde bu oranlar sırasıyla yüzde 46,74; 20,9 ve 26,89'dur. Doğal gazın Türkiye ölçeğinde bütün illere ve ilçelerin yaklaşık yüzde 60'ına (GAZBİR, 2019) ulaşmış olması gerçeği karşısında kentsel bölgelerde doğalgaz erişimi olduğu halde kömür kullanan hanelerin, doğalgazı karşılayamadığı için kömürü tercih ettiğini ve enerji yoksulu grubuna girdiğini söyleyebiliriz.

Türkiye Doğal Gaz Dağıtıcıları Birliği, doğal gaz erişiminin mümkün olduğu kentlerde doğal gaz dağıtım şirketlerinin, düşük gelirli hanelere kömür yardımı yapılmasına alternatif olarak, doğal gaz yardımı yapılmasına yönelik çalışmalar yürüttüğünü belirtmekte; Bursa ve Düzce örneklerini vermektedir (GAZBİR, 2018). Bu yardımlar kapsamında şirketler, doğalgaza erişimi olan düşük gelirli tüketicilere tesisat uygulaması, güvence bedelinin bir kısmının şirketçe karşılanması, yakıt yardımı gibi desteklerde bulunmaktadır. Elektrik dağıtım şirketlerinin yoksul hanelere kamu eliyle elektrik yardımını desteklemelerindeki özel amaç, ödenemeyen faturaların tahsili ve kaçak kullanımın azaltılması iken doğalgaz şirketlerinin yoksul hanelere yardımlarındaki özel amaç da erişimin olduğu yerlerde hanelerin doğalgaza geçişlerini sağlayarak tüketici sayısını artırmaktır. Kömür yerine doğal gaz yardımı yapılmasının getireceği fayda, yerel yönetimler açısından kentsel hava kirliliğinin azaltılması, tüketiciler ve demokratik kitle örgütleri açısından ise yükselen doğalgaz fiyatları karşısında yoksul hanelerin yeterli miktarda temiz yakıt kullanabilmelerinin sağlanmasıdır.

Doğal gazda yoksul hanelere elektrikte olduğu gibi bir sosyal destek mevcut değildir. Ancak belirtmek gerekir ki doğal gaz fiyatları uzun yıllar boyunca elektrik üreticileri, sanayi kuruluşları ve meskenler için kamu kaynaklarından sübvansiyon edilmiştir (TMMOB MMO, 2018). Genel bazda uygulanması nedeniyle Dünya Bankası'nın eleştirdiği (Dünya Bankası, 2015) bu sübvansiyon tüm gelir gruplarındaki tüketicileri kapsadığı için enerji yoksulluğuna karşı bir önlem olarak görülmemekte, tüm tüketicileri sübvansiyon etmek yerine düşük gelirli grupları hedefleyen şeffaf bir sübvansiyon mekanizması önerilmektedir. Konutlar için bu sübvansiyon halen devam etmekle birlikte doğalgaz fiyatlarının son üç yıldır enflasyonun üstünde artması düşük gelir gruplarının harcamaları içinde doğalgazın payını özellikle kış aylarında artırmıştır.

3.4 SONUÇ

Enerjide özelleştirmeye ve işgücü piyasalarındaki düzensizleşmeye paralel olarak yaygınlaşan enerji yoksulluğu olgusu, dünyanın çeşitli ülkelerinde, enerji yoksullarına yardım temelinde bir sosyal politika geliştirilmesine yol açmış; enerji hizmetleri kamusal alanın dışına çıkınca, sosyal yardım kapsamına girmeye başlamıştır. Ekonomik ve sosyal hedef koyan plancı kalkınmacı anlayışın terk edilmesi, enerji sektörünün düzenlenmesinde ulusal yasama erkini uluslararası kuruluşların

¹⁴2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf

alması, sektördeki topyekûn özelleştirme yaklaşımı, enerji güvenliği, arz güvenilirliği, kaynak yeterliliği açısından olduğu kadar enerji yoksulluğu açısından da çözümlenemez sorunlar yaratmıştır.

Enerjideki fiyat artışlarının tüketici hanelere yansımaları dengelemek için çeşitli destekleme politikaları geliştirilmiş, enerji yoksulluğuna son verilmesi yoksul hanelerin diğer yoksullukları ile başa çıkamalarında onları güçlendirecek bir araç olarak görülmüştür.

Bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde enerji yoksullarına sosyal yardımlarda bulunulması sosyal politikanın önemli bir alanını oluşturmaktadır. Bu yardımların finansmanında farklı yollar kullanılabilir. Vergilerle finansman yaygın olarak kullanılan bir yoldur. Bir başka yol yüksek elektrik tüketen hanelerin enerji yoksullarına destek sağlayacağı bir fiyatlandırma sistemidir. Üçüncü olarak da finansman yükünün özel elektrik şirketlerince karşılanması sağlanabilmektedir. Öte yandan kamusal olarak sağlanan enerji yardımları dışında, çeşitli ülkelerde, yardım dernekleri ve elektrik şirketlerinin kendileri, elektrik yoksullarına yardımda bulunmaktadırlar.

Enerji yoksulluğu Türkiye’de de son on yıldır akademik ve politik yazında üzerinde durulan bir konu olmuştur. 2019 yılında yoksul hanelere elektrik tüketim desteği sağlayan uygulama ile enerji yardımları, hedeflenmiş gruplara yardımın ötesinde genel bir sosyal yardım niteliği kazanmıştır. Son yıllarda enerji ürünlerindeki fiyat artışlarının enflasyonun ve ücret artışlarının üstüne çıkması ve ülkedeki artan işsizlik oranları enerji yoksulluğunu yaşayan hanelerin durumunu zorlaştırmış, enerji tüketim desteklerinin artırılması talepleri artmıştır. Meslek odaları, sendikalar ve tüketici grupları, enerji ürünleri üzerindeki vergilerin düşürülmesi, özellikle konut tüketicileri için yüzde 18 olan KDV’nin yüzde 1’e indirilmesi; elektrik tüketim desteğinde hane başı tüketim miktarının aylık 150 kWh olan üst sınırının EMO’nun hesaplamalarına göre asgari yaşam standardı göz önüne alındığında dört kişilik bir ailenin aylık elektrik tüketim miktarı olan 230 kWh’a yükseltilmesi ve elektrik yoksulu hanelerin daha geniş bir kapsam üzerinden tespiti; doğal gaz altyapısı bulunan hanelere kömür yerine doğal gaz yardımı yapılması; yerel yönetimlerce su tüketimi desteği verilmesi gibi talepleri geniş tüketici yığınların enerji yoksulluğuna ve onun devamında sosyal dışlanmaya uğramamaları için çözüm önerileri olarak ileri sürmüşlerdir. Türkiye’de meslek örgütlerinin ve sendikaların enerji yoksulluğunun yapısal nedenlerine dayalı olarak geliştirdikleri politika “bir insan hakkı olan enerji hizmetinin ucuz, kesintisiz ve kaliteli bir şekilde kamu tarafından sunulması”dır (EMO, vd. 2019) Bunu sağlamanın tek yolunun da enerji alanının “şirketlerin kâr hırsı ile değil, kamu yararını hedef alan politikalarla yönetilmesi” olduğu öne sürülmüş; özelleştirme uygulamalarına son verilerek, acilen yeniden kamulaştırmalar yapılması talep edilmiştir (Türkyılmaz, 2020).

KAYNAKÇA

- ASSIST (2019) *A summary of the National and European measures addressing vulnerable consumers and energy poverty*
https://www.assist2gether.eu/documenti/risultati/report_on_national_and_european_measures_addressing_vulnerable_consumers_and_energy_poverty.pdf
- Bağdadioğlu, N. ve Odyakmaz, N. (2007). Turkish electricity reform. *Utilities Policy*, 17, 144-152.
- Bağdadioğlu, N., Başaran, A., Kalaycıoğlu, S. ve Pınar, A. (2009). *Kamu Kolaylıkları Yönetişiminde Yoksulluğun Dikkate Alınması*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Hacettepe Üniversitesi Piyasa Ekonomisini ve Girişimciliği Geliştirme Merkezi, Sözkese Matbaacılık.
- Boardman, B. (1991) *Fixing Fuel Poverty: Challenges and Solutions*, Belhaven Press, London.
- Boardman, B. (2012) Fuel poverty synthesis: Lessons learnt, actions needed, *Energy Policy*, 49: 143-148.

- Bouzarovski, S. (2018) *Energy Poverty (Dis)Assembling Europe's Infrastructural Divide*, Palgrave Macmillan, UK.
- Bouzarovski, S. ve Tirado-Herrero, S. (2017) *The energy divide: Integrating energy transitions, regional inequalities and poverty trends in the European Union*, European Urban and Regional Studies, Jan; 24(1): 69–86.
- Bouzarovski, S. ve Petrova, S. (2015) A Global Perspective on Domestic Energy Deprivation: Overcoming the Energy Poverty- Fuel Poverty Binary, *Energy Research & Social Science*, 10, 31-40.
- Bouzarovski, S., Petrova, S. ve Sarlamanov, R. (2012) Energy poverty policies in the EU: A critical perspective. *Energy Policy*, 49, 76-82.
- Broughton, A., Green, M., Rickard, C., Swift, S., Eichhorst, W., Tobsch, V., Magda, I., Lewandowski, P., Keister, R., Jonaviciene, D., Ramos Martín, N.E., Valsamis, D. Ve Tros, F. (2016). *Precarious Employment in Europe: Patterns, Trends and Policy Strategy*. European Parliament. <https://dare.uva.nl/search?identifier=86ef5e03-3ae2-48cd-8d3f-941ad808f868>
- Collier, H. (1984) *Developing electric power: Thirty years of World Bank experience*. Published for The World Bank, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London.
- Csiba, K., Bajomi, A. ve Gosztonyi, A. (Eds.) (2016) *Energy Poverty Handbook*, The Greens/EFA Group in the European Parliament, Brussels.
- Dünya Bankası (2015) *Türkiye Enerji Sektöründe Dönüşüm Önemli Aşamalar ve Zorluklar*, Rapor No: ACS14951, <http://documents.worldbank.org/curated/en/907111468189259524/pdf/ACS14951-REVISED-Box393232B-PUBLIC-EnergyveryFinalTURKISHR.pdf>
- Eke, E.U. ve Ayrancı, E. (2018) Türkiye'de Elektrik Enerjisi Sektörünün Enerji Yoksulluğu Açısından Değerlendirilmesi, *Politik Ekonomik Kuram*, Cilt2(2), 109-129.
- Emeç, H., Altay, A., Aslanpay, E. ve Özdemir M. O. (2015) Türkiye'de Enerji Yoksulluğu ve Enerji Tercihi Profili, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt: 52 Sayı: 608, 9-13.
- EMO, KESK ve ESM (2019) *Ortak Basın Açıklaması*, <https://tele1.com.tr/emodan-elektrik-zammi-aciklamasi-146-liradan-163-liraya-cikmistir-88628/>
- Emre T., İzgeç, M. M. ve Sözen A. (2019) Enerji yoksulluğu konusundaki literatüre genel bakış, *Politeknik Dergisi*. Eylül. <http://dergipark.org.tr/politeknik/archive>
- Erdoğan, S. (2004) Elektrik Enerjisinde Liberal Yapılanma, *Liberal Reformlar ve Devlet*, KİGEM, Ankara, 7-27.
- Erdoğan, S. (2005) Türkiye'de Enerji Sektöründe Gelişmeler ve Kamu Hizmeti, *V. Enerji Sempozyumu, Küreselleşmenin Enerji Sektöründe Yapısal Değişim Programı ve Enerji Politikaları*, EMO Yayın no: SK/2005/9, EMO, Ankara, 29-38.
- Erdoğan, S. (2007) Türkiye'de Enerji Sektöründe Yeniden Yapılanma ve Kamu Hizmeti, *Türkiye 10. Enerji Kongresi Dünya'da ve Türkiye'de Enerji-Uygulamalar ve Sorunlar*, Cilt III, Dünya Enerji Konseyi, Türk Milli Komitesi, Ankara, 301-309.
- GAZBİR (2018) *Dünyada ve Türkiye'de Enerji Yoksulluğu Görünümü*, Türkiye Doğal Gaz Dağıtıcıları Birliği, Ankara https://www.gazbir.org.tr/uploads/page/Dunyada_ve_Turkiye_de_Enerji_Yoksullugu_Gorunumu.pdf
- GAZBİR (2019) *2018 Yılı Doğal Gaz Dağıtım Sektörü Raporu*, Türkiye Doğal Gaz Dağıtıcıları Birliği, <https://www.gazbir.org.tr/uploads/page/2018-Dogal-Gaz-Sektor-Raporu.pdf>
- González-Eguino, M. (2015) Energy poverty: An overview, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 47(C), 377-385.
- IEA, IRENA, UNSD, WB, WHO (2019) *Tracking SDG 7: The Energy Progress Report 2019*, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/04/18/access-energy-sustainable-development-goal-7>
- Intelligent Energy Europe (2017). *European fuel Poverty and Energy Efficiency (EPEE)*. <https://ec.europa.eu/energy/intelligent/projects/en/projects/epee>.
- Kyprianou, I., Serghides, D. K., Varo, A., Gouveia J.P., Kopeva D. ve Murauskaite, L. (2019) *Energy poverty policies and measures in 5 EU countries: A comparative study*, Energy & Buildings 196, 46–60.

- Lee, A. D. ve Usman, Z. (2018) *Taking stock of the political economy of power sector reforms in developing countries: a literature review (English)*. Policy Research working paper; no. WPS 8518; Rethinking Power Sector Reform. World Bank Group Washington, D.C.
- Moore, R. (2012) Definitions of Fuel Poverty: Implications for policy, *Energy Policy* 49: 19-26.
- Özcan, K.M., Gülay, E. ve Ucdogruk, S. (2013) Economic and Demographic Determinants of Household Energy Use in Turkey, *Energy Policy*, 60, 550-557.
- Pye, S., Dobbins, A., Baffert, C., Brajkovc, J., Grgurev, I., De Miglio, R. ve Deane, P. (2015) *Energy Poverty and Vulnerable Consumers in the Energy Sector Across the EU: Analysis of Policies and Measures*, Insight-E. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/INSIGHT_E_Energy%20Poverty%20-%20Main%20Report_FINAL.pdf
- Rademaekers, K., Yearwood, J., Ferreira, A., Pye, S., Hamilton, I., Agnolucci, P. ve Anisimova, N. (2016) *Selecting Indicators to Measure Energy Poverty*, European Commission, DG Energy, Rotterdam.
- Rahul Sharma, K. ve Chan, G. (2016) Energy poverty: Electrification and well-being. *Nature Energy*, 1, 16171.
- Recalde, M., Peraltab, A., Oliverasa, L., Tirado-Herrerof, S., Borrella, C., Palenciab, L., Gotsensb, M., Artazcoza, L. ve Mari-Dell'Olmob, M. (2019) Structural energy poverty vulnerability and excess winter mortality in the European Union: Exploring the association between structural determinants and health *Energy Policy* 133, 110869
- Saghir, J. (2005) *Energy and Poverty: Myths, Links, and Policy Issues*, Energy Working Notes Energy and Mining Board No. 4. World Bank <http://documents.worldbank.org/curated/en/544511468313734634/Energy-and-poverty-myths-links-and-policy-issues>
- Selçuk, I.Ş., Gölçek, A.G. ve Köktaş, A.M. (2019) Energy Poverty in Turkey, *Sosyoekonomi*, Cilt. 27(42), 283-299.
- Sen, A., Nepal, R. ve Jamasb, T. (2016) *Reforming-Electricity Reforms Empirical Evidence from Asian Economies*, The Oxford Institute for Energy Studies, OIES Paper: EL 18, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2016/02/Reforming-Electricity-Reforms-Empirical-Evidence-from-Asian-Economies-EL-18.pdf?v=ebe021079e5a>
- TEPAV (2009), *Türkiye Ekonomisi İçin Kriz Önlemleri*, TEPAV Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, <http://www.tepav.org.tr/tur/index.php>
- Thompson, H. (2015) *A brief overview of the EU discourse on fuel poverty and energy poverty energy* <https://www.energypoverty.eu/news/brief-overview-eu-discourse-fuel-poverty-energy-poverty>
- Thomson, H. ve Bouzarovski, S. (2019), *Addressing Energy Poverty in the European Union: State of Play and Action*, EU Energy Poverty Observatory, <https://www.energypoverty.eu/publication/addressing-energy-poverty-european-union-state-play-and-action>
- Thomson, H. ve Snell, C. (2016) Definitions and indicators of energy poverty across the EU, (Eds.) K. Csiba, H. Thomson, C. Snell, *Energy Poverty Handbook*, The Greens/EFA Group of the European Parliament, Brussels.
- Thomson, H., Bouzarovski, S. ve Snell, C. (2017) Rethinking the measurement of energy poverty in Europe: A critical analysis of indicators and data, *Indoor and Built Environment*, Vol. 26(7) 879–901.
- TMMOB MMO (2018), *2018 Yılı Elektrik ve Doğalgaz Fiyatları, Tarife Uygulamaları, Maliyetleri Artıran Etkenler ve Yapılması Gerekenler Üzerine Oda Raporu*, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Ankara, https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/gonderi_dosya_ekleri/elektrik_dgaz_rapor.25022019.pdf
- Türkyılmaz, O. (2020) *Demokratik Enerji Programı Üzerine Notlar*, <http://21inciuyuzilicinplanlama.org/wp-content/uploads/2020/02/O%C4%9Fuz-T%C3%BCrky%C4%B1lmaz-1.pdf>
- UNDP (2011) *Towards An 'Energy Plus' Approach For The Poor A review of good practices and lessons learned from Asia and the Pacific*, United Nations Development Programme Asia-Pacific Regional Centre, Thailand.
- World Bank Group (2020) *Off-grid Solar Market Trends Report 2020* https://www.lightingglobal.org/wp-content/uploads/2020/02/14005VIV_OFF-GRID-SOLAR-REPORT-V13-Exec-Sum-AW4vis.pdf

World Bank Group (2009) *Energy Strategy Approach Paper*

<https://siteresources.worldbank.org/EXTESC/Resources/Approach-paper.pdf>

World Energy Council (2006) *Alleviating Urban Energy Poverty in Latin America: Three Cities–Three Approaches*

<https://www.worldenergy.org/publications/entry/alleviating-urban-energy-poverty-in-latin-america>

ÖZGEÇMİŞ

Prof. Dr. Seyhan ERDOĞDU

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünden emekli öğretim üyesidir. Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Bölümü mezunu olan Erdoğan, yüksek lisansını aynı üniversitenin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde ve doktoraasını Ankara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümünde tamamladı. 1968-1972 yıllarında ODTÜ Ekonomi ve İstatistik Bölümünde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1981-1988 döneminde özel sektörde yöneticilik; 1988 sonrasında işçi sendika ve konfederasyonlarında danışmanlık ve eğitimcilik yaptı. 2001 yılında Ankara Üniversitesinde öğretim üyeliğine geri döndü. 2009 yılında Sosyal Politika Doçenti ünvanını aldı ve SBF Çalışma İlişkileri ve Endüstri İlişkileri Bölümünde Doçent kadrosuna atandı. 2014 yılında aynı bölümde Profesör oldu. Yurtiçinde ve yurtdışında yayınlanmış çok sayıda kitabı ve makalesi bulunmaktadır. Halen Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde ders vermektedir. Akademik çalışmalarının yanı sıra işçi sendikalarının ve demokratik kitle örgütlerinin faaliyetlerine katkı vermeye devam etmektedir.

2000'li yıllarda elektrik sektöründe yap-işlet-devret modeline ve özelleştirmelere karşı TMMOB ve EMO'nun çalışmalarına aktif katkı yapmıştır. Elektrik sektöründe neoliberal yapılanma üzerine yayınladığı sunulardır:

Thomas, S., Erdoğan, S., Türkyılmaz, O. (2007) "Türkiye Elektrik Endüstrisinin Geleceği (The Future of Turkish Electrical Industry)", Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği, TMMOB, Elektrik Mühendisleri Odası, Ankara, 147-178.

Erdoğan, S. (2007) "Türkiye'de Enerji Sektöründe Yeniden Yapılanma ve Kamu Hizmeti", Türkiye 10. Enerji Kongresi Dünya'da ve Türkiye'de Enerji-Uygulamalar ve Sorunlar, Cilt III, Dünya Enerji Konseyi, Türk Milli Komitesi, Ankara, 301-309.

Erdoğan, S. (2005) "Türkiye'de Enerji Sektöründe Gelişmeler ve Kamu Hizmeti", V. Enerji Sempozyumu, Küreselleşmenin Enerji Sektöründe Yapısal Değişim Programı ve Enerji Politikaları, EMO Yayın no: SK/2005/9, EMO, Ankara, 29-38.

Erdoğan, S. (2004) "Elektrik Enerjisinde Liberal Yapılanma", Liberal Reformlar ve Devlet, KİGEM, Ankara, 7-27.

Erdoğan, S. (2003) "Elektrik Sektöründe Yeni Liberal Yapılanma I, II, III", Madenci (Türkiye Maden İşçileri Sendikası Yayın Organı) Yıl: 34, sayı 383, s. 27-31; sayı 384; s. 28-32; Sayı 385-386, 39-42.

Erdoğan, S. (1997) "Yap-İşlet-Devret Modeli: Özelleştirmenin Kestirme Yolu", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XXI, Sayı 200, 25.

